Această operă este pusă la dispoziţie sub licenţa

Creative Commons Attribution 4.0 International License (CC-BY- 4.0)

Documente de arhivă

Restitutio Dumitru Caracostea. Documente de arhivă[1]

Drd. Laura-Rodica Hîmpă
Universitatea Naţională de Apărare „Carol I”
E-mail: l.himpa@gmail.com

Laura-Rodica Hîmpă este şef birou în cadrul Editurii Universităţii Naţionale de Apărare „Carol I”. Preocupările sale în domeniul ştiinţific vizează cercetarea bazată pe documente de arhivă, fondurile documentare, informarea şi documentarea specializată.

Rezumat

În ultimii ani s-a constat o creştere a atenţiei în zona studiilor de cercetare referitoare la cultura românească cenzurată după anul 1948. Critic, lingvist şi estetician, Dumitru Caracostea (10 martie 1879, Slatina–2 iunie 1964, Bucureşti) a adus prin activitatea sa prilejul unor controverse ştiinţifice cu mare audienţă în mediile specialiştilor astfel încât au rămas destule informaţii contradictorii referitoare la personalitatea sa. Studiul nostru este dedicat completării tabloului activităţii sale profesionale şi elucidării unor prejudecăţi care stăruie încă, sperând la o reconsiderare a acestui savant român. Cu merite evidente, dar nerecunoscute în timpul vieţii, opera sa a fost supusă aprofundării din perspectiva studiului formelor de reprezentare ale limbajului artistic şi popular românesc. Mai puţin cercetată a rămas preocuparea sa pentru studiul psihologiei războiului concretizată în zece ani de cursuri ţinute la Şcoala Superioară de Război din Bucureşti. Motivarea alegerii lui ca dascăl pentru ofiţerii trecuţi deja prin experienţa Primului Război Mondial a fost solida pregătire în domeniul folclorului românesc, incluzând aici şi complexitatea spiritualităţii populare ca bază a resorturilor sufleteşti ale combatanţilor. Personalitate complexă a perioadei ante, inter şi postbelice, Dumitru Caracostea a lăsat posterităţii o amplă activitate ştiinţifică, atât în spaţiul public cât, mai ales, în cel literar. Dintre funcţiile pe care le-a deţinut, amintim pe cele mai importante: a fost membru corespondent al Academiei Române începând din anul 1936 şi membru titular din 1938; ministru al Educaţiei Naţionale (1940); director general al

[1] Articolul face parte din teza de doctorat cu titlul „De la Fundația Culturală Regală «Principele Carol» la Uniunea Fundațiilor Regale”, coordonator Prof. univ. dr. Mihaela Constantinescu, Facultatea de Litere, Școala Doctorală a Universității din București.

BDD-A27872 © 2017 Editura Universităţii din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:50:18 UTC)

Uniunii Fundaţiilor Culturale Regale (1941–1944); preşedintele Secţiunii Literare a Academiei Române (1945–1948).Cariera sa ştiinţifică a luat sfârşit în anul 1948 când a fost exclus definitiv, alături de alţi membri ai Academiei Române, în urma Decretului Prezidial de epurare a intelectualilor care nu mai corespundeau criteriilor noii Academii a Republicii Populare Române. Au urmat ani tulburi pentru viaţa lui Dumitru Caracostea, asemenea altor repudiaţi ai vremii de după 1948, culminând cu încarcerarea la închisoarea din Sighet unde a stat cinci ani (1950–1955), fără a fi judecat, fiind acuzat de crime de război. În anul 1990 a fost repus în drepturi *post-mortem* ca membru al Academiei Române. (1)

Cuvinte cheie: *Dumitru Caracostea, Fundaţiile Culturale Regale, cercetare în psihologie, Şcoala Superioară de Război*

Activitatea ştiinţifică

Cu o temeinică pregătire ştiinţifică, amintim că a fost asistentul profesorului Wilhelm Meyer-Lübke din anul 1912 la Universitatea din Viena, (a predat limba română) şi lector la Institutul pentru studiul limbii şi literaturii române (condus de acelaşi Meyer-Lübke şi înfiinţat după negocieri diplomatice cu Titu Maiorescu), Dumitru Caracostea și-a susţinut doctoratul în filologie romanică (26 iunie 1913) cu teza „*Wortgeschichtliches und Wortgeographisches aus dem Rumänischen*”. (2)

Rezultatele cercetărilor sale au fost deosebit de bine apreciate de către Sextil Puşcariu și remarcate ca o contribuție importantă în prefaţa *Atlasului lingvistic român*, constituind aportul de seamă a lui Dumitru Caracostea în domeniul lingvistic. (3)

Remarcăm încă din perioada studenţiei activitatea de autor de manuale (pentru clasele I–III) alături de I. A. Candrea şi Ovid Densusianu. Atenţia acestuia către pedagogie a fost reluată în 1929 când a editat o nouă serie de manuale (pentru clasele I–IV), împreună cu Gr. Forţu şi D. R. Mazilu. (4)

Preocupările sale ştiinţifice s-au orientat în continuare spre istoria literaturii şi a folcloristicii, fiind iniţiatorul cercetărilor morfologico-geografice în creaţia populară şi premegătorul metodei structuraliste în studiile literare. Prin lucrările sale a consolidat studiul folclorului ca ştiinţă şi a reuşit să impună o metodă ştiinţifică în studierea teoretică şi practică a actului artistic. Printre cele mai reprezentative opere ale sale, amintim: „Arta cuvântului la Eminescu” (1938), „Expresivitatea limbii române” (1942), „Creativitatea eminesciană” (1943), „Critici literare”, 2 vol. (1943–1944), iar *postum* au apărut: „Poezia tradiţională” (1969), „Problemele tipologiei folclorice” (1971).

Caracterizat de G. Călinescu drept un critic sceptic chiar şi cu propria persoană, din cauza neînţelegerii marilor personalităţi româneşti ale vremii sale, concluzionează folosind cuvintele lui Dumitru Caracostea: „De când m-am convins că n-am geniu, am refuzat să am talent”. (5)

O ediţie critică a operei lui Dumitru Caracostea a fost realizată în anul 1986 de către profesorul Mircea Anghelescu, când a apărut primul volum intitulat „*Critică şi istorie literară*” (vol. II a apărut în 1988). Structurată în patru secţiuni, colecţia „Opere alese” mai cuprinde studiile referitoare la folcloristică şi stilistică, precum şi cercetările sale asupra limbajului eminescian (vol. III: „*Arta cuvântului la Eminescu*”, 1992). (6)

BDD-A27872 © 2017 Editura Universităţii din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:50:18 UTC)

Situată în zona de interferenţă a studiilor de literatură, estetică şi lingvistică şi făcând parte din categoria scriitorilor interzişi mai bine de douăzeci de ani, activitatea lui a rămas mult timp nesituată pe linia modernă de cercetare europeană şi mondială.

Comentarii asupra operei sale au apărut și după 1986 şi se refereau strict la activitatea ştiinţifică rămânând nedescoperită până acum dimensiunea activităţii sale de personalitate publică cu responsabilităţi şi putere decizională la nivel instituţional. (7) Tocmai acest aspect ne-a preocupat în prezenta cercetare şi constituie, credem noi, factorul hotărâtor al destinului acestui om.

Implicarea în viaţa publică, dincolo de masa de scris şi biblioteca universitară, a dus la situarea lui Dumitru Caracostea în mijlocul evenimentelor anilor ’40 cu efecte negative extreme pentru intelectualitatea românească. Lucrurile se aşează greu, istoria întoarce rar câte o filă a trecutului şi foarte repede pe cea a prezentului, aşa încât, în ceea ce-l priveşte pe Dumitru Caracostea putem afirma că acuzaţiile care i s-au adus au stat necercetate între paginile dosarelor securităţii mai bine de şase decenii. (8)

Concret rămâne faptul că toată pleiada de intelectuali implicaţi în conducerea Fundaţiilor Culturale Regale au avut dosare de urmărire operativă în arhiva Consiliului Naţional pentru Studierea Arhivelor Securităţii (în continuare CNSAS). Astfel, nume ca: Al. Rosetti, Dimitrie Gusti, Ovidiu Papadima (închis între 1952–1955), Constantin Rădulescu-Motru (întemniţat la Sighet), Victor Rădulescu-Pogoneanu, Octavian Neamţu, Anton Golopenţia (mort în închisoarea Jilava), Mircea Vulcăneasu (mort în închisoarea Aiud), Dumitru Caracostea (închis între 1950–1955 la Sighet), sunt prezenţi în inventarele documentare ale Securităţii cu rafturi întregi de dosare.

Controversat atât ca publicist cât şi ca director al Fundaţiilor Culturale Regale şi atacat în presă în mod virulent, Dumitru Caracostea și-a afişat deschis neconcordanţele de opinii cu Al Rosetti, G. Călinescu, cu criticii Pompiliu Constantinescu, Şerban Cioculescu, Al. Ciorănescu etc. (9)

A preluat conducerea Fundaţiilor Culturale Regale în anul 1941 de la Al. Rosetti şi a aplicat o strategie culturală condamnată apoi, de îndepărtare din paginile Revistei Fundaţiilor a criticilor consacraţi până atunci, dar neconformi cu noile tendinţe ale vremii. A plătit pentru acest aspect un preţ prea mare, ca şi pentru faptul că a acceptat, din naivitate, spuneau apropiaţii, funcţia de ministru al Educaţiei Publice într-un guvern militaro-fascist. A intrat însă definitiv în atenţia opiniei publice prin atitudinea virulentă şi campania legată de oprirea difuzării „Istoriei literaturii române de la origini până în prezent” de G. Călinescu. A fost pensionat în anul 1944 şi funcţia de director general al Fundaţiilor Culturale Regale a fost redată lui Alexandru Rosetti. Începând din 1945 a fost preşedintele Secţiunii Literare a Academiei Române (1945–1948).

Revenind însă la acuzaţiile pentru care a plătit cu ani grei de temniţă şi cu trecerea sub tăcere a operei sale timp de decenii, am remarcat, în urma cercetărilor efectuate în dosarele de anchetă din arhiva Consiliului Naţional pentru Studierea Arhivelor Securităţii (în continuare CNSAS) că dovezile au fost strânse pe parcursul mai multor ani, sub formă de note informative „discret efectuate” ale unor apropiaţi. (10)

Astfel, apar informaţii incriminatorii, unele reies din documentele originale, semnate de Dumitru Caracostea, altele voit deduse din planurile de strategie culturală ale Fundaţiilor Regale pe care le înaintase spre aprobare lui Ion Antonescu.

BDD-A27872 © 2017 Editura Universităţii din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:50:18 UTC)

Atitudinea progermană datorată în mare parte formaţiei sale profesionale a făcut ca printre dovezile care l-au acuzat definitiv în faţa anchetatorilor să fie şi o scrisoare (11 aprilie 1941) trimisă în calitate de ministru al Educaţiei Publice în care îi propunea lui Ion Antonescu obligativitatea studierii limbii germane în şcolile de meserii, remarcând totodată rolul important al industriei germane în modernizare Europei.

„Socotim că este un interes naţional să facem din absolvenţii şcolilor noastre de meserii elemente tot atât de pregătite ca şi cele din şcolile germane. Lucrul este cu atât mai necesar cu cât aproape toată terminologia industrială modernă este de origine germană". (11)

Emisă de Parchetul Curţii Bucureşti, Cabinetul Criminali de Război, la 1 iunie 1951, hotărârea de arestare prevedea „prinderea şi înaintarea sub pază" a lui Dumitru Caracostea fiind acuzat de crime de război.

Acesta urma să fie tras la răspundere şi pentru faptul că în timpul războiului a cerut ca documentele şi cărţile „ridicate de autorităţile române de ocupaţie din Basarabia să fie adunate şi aduse la Academie". Toţi aceşti reprezentanţi ai şcolii româneşti, precum şi filosoful Ion Petrovici şi fostul preşedinte al Academiei Române, Alexandru Lapedatu, erau consideraţi „academicieni în livrea verde" care trebuiau îndepărtaţi. (12)

Acceptarea funcţiei de ministru în vremurile tulburi ale anilor '40 în care România se afla în faţa unei răscruci dramatice din istoria sa, după abdicarea regelui Carol al II-lea, pierderea unor teritorii importante şi proclamarea ţării "stat naţional-legionar" la 14 septembrie 1940 şi intrarea în război (22 iunie 1941) nu putea duce decât la un final nefericit pentru cei implicaţi direct în viaţa politică. Au urmat presiunile germane de impunere a propriilor reguli care au produs numeroase tensiuni (acordul economic româno-german sau "pactul petrolului").

Dintre mărturiile cutremurătoare prezente în paginile dosarelor, se remarcă o scrisoare a soţiei, Lucia Caracostea, în care aducea ca dovadă a nevinovăţiei soţului ei un articol respins de la publicare de cenzura lui Ion Antonescu. Acest articol constituise iniţial o conferinţă pe care acesta o ţinuse la Şcoala Superioară de Război (seria acestor comunicări începuse în 1919). Aceasta sublinia faptul că cenzura antonesciană a funcţionat şi în cazul soţului ei, fiindu-i interzisă publicarea în aprilie 1943 a articolului „Caracter şi conducere" în Revista Fundaţiilor Regale, argumentând astfel: „…(…) pentru ca să puteţi vedea sentimentele ce au călăuzit viaţa soţului meu, care îi desemnează o gândire mult apropiată de democratismul zilei de astăzi, de dreptatea socială care trebuie să călăuzească desfăşurarea vieţii statului nostru". (13)

Articolul tratează diferite probleme de război şi în special factorul psihologic, rolul conducătorului şi problema caracterului soldaţilor. Pasajul cenzurat a fost următorul: „Tragicul situaţiei noastre în faza premergătoare războiului trecut, când făceam parte dintr-un sistem de alianţe care împingeau vârful spadei noastre spre Răsărit, pe când instinctul nostru naţional îndruma forţa ofensivă spre frontierele noastre de Apus (...) vremurile noastre sunt caracterizate printr-o tendinţă de ridicare a maselor iar omul care a îmbrăcat uniforma are, oricare i-ar fi gradul, o soartă comună cu a camarazilor, conducerea războiului trebuie să ţie seamă de aceste cerinţe şi să cimenteze unitatea sufletească a luptătorului (...)". (14)

În urma studierii activităţii lui Dumitru Caracostea referitoare la acest subiect am remarcat modul de abordare ştiinţific şi o perspectivă modernă, însoţită de metode noi şi originale de lucru, bazate toate pe mărturiile directe ale participanţilor la război. Este

BDD-A27872 © 2017 Editura Universităţii din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:50:18 UTC)

vorba de un domeniu de interes mai puţin cunoscut la acea vreme şi căruia Dumitru Caracostea i-a intuit importanţa covârşitoare: psihologia războiului. (14)

„Lipsa de pătrundere psihologică în mânuirea oamenilor poate fi tot atât de păgubitoare ca şi lipsa de instrucţie şi pregătire tehnică" pentru că „armata are la bază un puternic spirit de organizare şi de rânduială, ea este cea mai hotărâtă negaţiune a spiritului nestatornic al gloatelor". (16)

Prelegerile ţinute în cadrul prestigioasei instituţii au fost făcute cu scopul de a fi utile nu numai ostaşilor ci şi „oricărui om de cultură".

Materialul de cercetare din care Dumitru Caracostea a cules „primele experienţe şi apoi toate stările şi fazele înfrângerii" a fost tema de sfârşit de an a promoţiei XXVI a Şcolii Superioare de Război (1920): „Interpretarea psihologică a primelor trei luni de campanie".

Dar această problemă se referea doar la un aspect al participării la luptă. Pentru a urmări şi celălalt aspect al războiului (efectele victoriei) au fost adunate în anul 1921 mărturiile promoţiei XXVII (80 de ofiţeri) prin tratarea subiectului de sfârşit de an, „Experienţa refacerii şi a acţiunii, culminând în luptele de la Mărăşeşti".

Analizând ambele rezultate a fost întregit tabloul psihologic unitar al combatanţilor. „Frica şi împrejurările care-i sporesc puterea, aducând dezechilibrul moral, apoi înfrângerea instinctului de conservare, iată esenţialul stărilor sufleteşti caracteristice ale omului în război". (17)

Pe lângă toate acestea, din materialele culese s-a desprins în mod clar importanţa credinţei în Dumnezeu şi împletirea acesteia cu propria voinţă a omului care se aruncă în luptă cu sintagma: „Facă-se voia Ta!".

„Elementul prim al oştirii este omul şi acesta nu este o simplă unealtă. Dincolo de fiecare puşcă, de fiecare mitralieră, de fiecare tun stă un suflet omenesc pe care se cuvine să-l cunoşti pentru a-l putea mânui şi conduce la victorie. Marii generali au fost maeştri în arta de a cunoaşte sufletele. Şi adesea victoria n-a fost numai o problemă de tehnică dar şi una de pătrundere psihologică. E o necesitate naţională să lucrăm aşa încât în graiul popular să nu se mai zică: „l-a luat în armată, ci s-a dus în armată"! (18)

Revenind asupra prelegerilor sale ţinute la Şcoala Superioară de Război, în aprilie şi noiembrie 1943, Dumitru Caracostea a constatat că rezultatele cercetărilor sale contituiau atunci în cercetarea psihologică românească prima încercare de doctrină a omului aflat în război. (19)

Am acordat o atenţie sporită acestei preocupări mai puţin cunoscută a lui Dumitru Caracostea pentru a completa aria sa de interes ştiinţific pluridisciplinar, alături de literatură, lingvistică, critică, folclorisitcă, putem adăuga acum şi psihologia războiului.

Referinţe bibliografice

(1) OTIMAN, Păun Ion (coord.). *1948: Marea dramă a Academiei Române*. Bucureşti: Editura Academiei Române, 2013, p. 88.
(2) MEYER-LÜBKE, Wilhelm (1861–1936), renumit filolog, lingvist şi romanist.
(3) Atlasul lingvistic român a fost publicat de Muzeul Limbii Române din Cluj, condus de Sextil Puşcariu, Partea I, vol. I, Cluj (1938), Partea a II-a, de Emil Petrovici, Sibiu-Leipzig (1942).
(4) CHIŞU, Lucian. *Prejudecata Caracostea*. Bucureşti: Editura Muzeul Literaturii Române, 2002, p. 25–27.

BDD-A27872 © 2017 Editura Universităţii din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:50:18 UTC)

(5) CĂLINESCU, G. *Istoria literaturii române de la origini până în prezent*. Fundaţia Regală pentru Literatură şi Artă: Bucureşti, 1941, p. 711.
(6) CHIȘU, Lucian. op. cit., p. 7. *Scrieri alese*, ediţie îngrijită, prefaţă şi note de Mircea Anghelescu, vol. I–III, Bucureşti: Editura Minerva, 1986–1992.
(7) POPESCU, Titu. *D. Caracostea–un critic modern*. Cluj: Editura Dacia, 1987; Ioana Bot, *D. Caracostea, teoretician şi critic literar*, Bucureşti, Editura Minerva, 1999; ediţia a II-a revăzută şi adăugită, Cluj: Casa Cărţii de Ştiinţă, 2001; Lucian Chişu, *Activitatea lingvistică a lui Dumitru Caracostea*, Iaşi: Editura Universităţii „Al. I. Cuza", 1998; Lucian Chişu, *Prejudecata Caracostea*, Bucureşti: Editura Muzeul Literaturii Române, 2002.
(8) Anchetele asupra lui Dumitru Caracostea au fost încheiate în anul 1955 când fost eliberat din închisoarea Sighet. Dosarele de urmărire operativă de la CNSAS oferă informaţii inedite despre activitatea lui profesională.
(9) Dovadă ne-o dau următoarele articole ale cunoscuţilor critici: Pompiliu Constantinescu: „Arta de a călca în strâchini", din *Vremea*, 19 octombrie 1941; Şerban Cioculescu: „O comunicare academică", din *Curentul literar,* 4 octombrie 1941; iar alte critici în *Convorbiri literare,* august–octombrie (1941); „Ramuri", (iulie–decembrie 1941) precum şi în presa zilnică. Al. Ciorănescu, prin critica din *Universul Literar* (10 martie 1944), insista pe mediocritatea articolelor lui Dumitru Caracostea: „Pentru cine vrea să se amuze, lectura articolului d-lui Caracostea, e ca de obicei, dintre cele mai reconfortante".
(10) CNSAS, Fond Operativ Dumitru Caracostea, dosar P 017225, vol. 1, 2.
(11) *Ibidem,* vol. 2, f. 57: „Domnule general (Ion Antonescu), Cu privire la scrisoarea mea din 6 august 1940 către dl. Rust, ministrul educaţiei naţionale a Reichului, am onoarea a vă aduce la cunoştinţă că, înştiinţându-l de reforma limbii germane, arătam între altele, hotărârea de a introduce limba germană în toate şcolile de meserii (...)".
(12) *Academicieni în livrea verde*, în „Contemporanul", 1947, 25 iulie. *Apud* Adina Berciu-Drăghicescu, *Facultatea de Litere a Universităţii din Bucureşti: 150 de ani de învăţământ filologic românesc: tradiţie şi valoare: 1886–2013,* vol. 1, Bucureşti, Editura Universităţii din Bucureşti, 2013, p. 148.
(13) CNSAS, Fond Operativ Dumitru Caracostea, dosar P 017225, vol. 2, f. 7–8.
(14) *Ibidem,* f. 14–18, Articolul, intitulat „Caracter şi conducere", reprodus integral în dosarul de anchetă, a fost cenzurat de către Secretariatul general al Ministerului Propagandei Naţionale (nr. 4743/26 iulie 1943) şi prezintă mai multe pasaje subliniate care trebuiau înlăturate dacă autorul susţinea în mod expres să-l publice. Dumitru Caracostea a luat cunoştinţă de cenzurarea articolului şi a comunicat că renunţă la publicarea lui.
(15) CARACOSTEA, Dumitru. *Aspectul psihologic al războiului*. Bucureşti: Editura Cartea Românească, 1922, 14 p. Lucrarea a fost dedicată promoţiilor XXVI şi XXVII ale Şcolii Superioare de Război. Prelegerile academice au început în anul 1919 şi au tratat subiecte legate de istoria literaturii naţionale, de psihologia vieţii populare româneşti, de folclor. Până atunci tema phihologiei de bază fusese expusă prin cursurile profesorului Găvănescu în anii 1911–1912. Schimbarea radicală a acestora s-a impus cu precădere după Primul Război Mondial când s-a constatat importanţa laturii psihologice în organizarea armatei. Prima lucrare remarcată de Dumitru Caracostea ca fiind şi prima încercare de a fi „deschis calea" a fost cea a doctorului Câmpeanu apărută în anul 1902 în ediţie franceză, cu prefaţa semnată un renumit psiholog francez, Th. Ribot şi tradusă apoi în mai multe limbi de circulație internațională.
(16) *Ibidem,* p. 6.
(17) *Ibidem*, p. 9. O altă lipsă subliniată de Dumitru Caracostea era credinţa în victorie: „Ca un soldat să lupte el trebuie să creadă că va fi victorios".
(18) *Ibidem,* p. 13.
(19) CARACOSTEA, Dumitru. Caracter şi cârmuire. În: *Revista Fundaţiilor Regale*, Bucureşti, 1944, nr. 1, pp. 3–30.

BDD-A27872 © 2017 Editura Universităţii din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:50:18 UTC)